

HERMANN BROCH

1. 11. 1886 – 30. 5. 1951

Rakouský prozaik, dramatik a esejista Hermann Broch se narodil 1. listopadu 1886 ve Vídni jako prvorozený syn v zámožné židovské rodině. Jeho otec Josef Broch, rodák z Prostějova, se ve Vídni vypracoval v podstatě z ničeho v bohatého majitele textilní továrny. Přál si, aby jeho prvorozený syn později převzal rodinnou továrnu. Hermann od mládí tíhnul k přírodním a exaktním vědám a otcovu přání se podvolil. Studoval na vídeňské technice, poté v Mühlhausenu na Vysoké škole textilní a získal titul textilního inženýra. Zaučoval se v německých a českých textilkách a v roce 1907 odjel na dvouměsíční studijní cestu do Ameriky. Po návratu z Ameriky nastoupil jako asistent ředitele do přádelen v Teesdorfu u Vídně, do deficitního podniku, který otec krátce předtím získal a záhy za synovy účasti přivedl k rozkvětu. V prosinci 1909 se Hermann oženil s Franziskou von Rothermann, 4. října 1910 se jim narodil jediný syn Hermann Friedrich Maria. Manželství s Franziskou bylo rozvedeno v dubnu 1923.

Od roku 1909 žil Hermann Broch dvojím životem: na jedné straně rodinný podnik v Teesdorfu, na druhé straně vídeňské kavárny Café Central a Café Herrenhof, ve kterých se setkával s takovými osobnostmi jako Robertem Musilem, Franzem Bleiem, malířem Egonem Schielem. Udržoval blízké kontakty s proslulými ženami německého kulturního světa, mj. s Milenou Jesenskou, která ho učila česky, nebo rakouskou žurnalistkou Eou von Allesch, již zpodobnil v druhém a třetím díle románu *Náměsíčníci*. Později byl velkým obdivovatelem díla Jamese Joyce a jeho román *Odysseus* považoval za ojedinělé literární dílo schopné pojmout stávající svět ve své komplexnosti. Obdivoval rovněž dílo Charlese Baudelaira, malířské umění Paula Cézanna a Wagnerovu operní tvorbu.

Od roku 1907 až do roku 1927 pracoval Hermann v otcově textilní továrně. V praktické podnikatelské činnosti podával výtečné výkony, a to jak v technických inovacích a hospodářských kalkulacích, tak i v citlivě prozíravých reakcích na sociální problémy. Po 1. světové válce usiloval o konsolidaci rakouské republiky jako člen Smírčího úřadu pro potírání nezaměstnanosti. Stal se členem výboru Svazu rakouských

průmyslníků. Zkušenosti z těchto působišť uplatnil v pozdějších studiích k psychologii davových a politických hnutí. V roce 1927 textilní továrnu přes odpor a zděšení rodiny prodal. Brzy se však ukázalo, že jednal prozíravě – vypukla velká hospodářská krize a textilní průmysl jí byl postižen nejvíce. Když pak při krachu rakouských bank ztratil téměř celé rodinné jmění, cítil to vlastně jako vysvobození a bez zábran a výčitek se mohl věnovat svému poslání – poslání básníka, filozofa a vědce. Do roku 1931 studoval na vídeňské univerzitě matematiku, filozofii a psychologii a občas přednášel na vídeňské lidové univerzitě.

V letech 1931-1932 vznikla Brochova románová trilogie *Náměsíčníci*, která pojednává o úpadku morálních hodnot a rozkladu společnosti v Německu na přelomu 19. a 20. století. Jednotlivé díly trilogie, odlišené i stylisticky, jsou nadepsány jmény hlavních postav s přídomky – *Pasenow neboli romantika*, *Esch neboli anarchie*, *Huguenau neboli věčnost* – a datovány roky 1888, 1903, 1918. V každém z hrdinů Broch zosobnil „ducha doby“ a v díle jako celku usiluje o postižení krizí a cítění moderního světa s jeho nezadržitelným „rozpadem hodnot“ a o zodpovězení otázky, zda „je tenhle nestvůrný život vůbec ještě skutečný“. Proces rozpadu hodnot se promítá do různých složek románové struktury. První díl využívá prostředků realistického románu, druhý díl zhruba odpovídá románu naturalistickému a třetí díl je tvořen směsí různorodých prvků, jejichž jednota je dána tím, že svou nesourodostí vypovídají o světě, který svou jednotu ztratil. Třetí část trilogie obsahuje rozsáhlý *Esej o rozpadu hodnot*.

V březnu roku 1934 mělo v Curychu premiéru Brochovo drama *Rozhřešení* pod titulem „...*neboť nevědí, co činí*“. Ve stejném roce vznikly ve spolupráci se synem rovněž dvě komedie.

Následující léta po vydání *Náměsíčníků* znamenají pro Brocha hlubokou existenciální krizi – obklopen nezměrnou ubohostí a bídou středoevropské politiky začíná pochybovat o smyslu básnictví. Tyto pochybnosti ho neopouštějí do konce života. Jeho kulturní skepse vyrůstá z vědomí odpovědnosti umělce. Vlastní básnický ethos ho vedl k představě umění pomáhajícího. Broch poskytoval pomoc se vzácnou nezištností a přímo mystickou obětavostí. Po vydání *Náměsíčníků* nabyla jeho korespondence s mladými básníky a intelektuály přímo gigantických rozměrů a po druhé světové válce dostával měsíčně až 250 prosebných dopisů.

Po nástupu Hitlera k moci v roce 1933 se Broch zařadil k literátům, kteří se snažili upozornit na hrozící nebezpečí fašismu. V esejích *Obraz světa v románě* (1933) a *Zlo v hodnotovém systému umění* (1933) rozvinul vlastní teorii o estetické a společenské funkci kýče. Kýč označil za více než estetickou kategorii – za sociální a politický fenomén. Adolf Hitler byl pro něj typickým představitelem tzv. „Kitsch-Mensch“ (člověka kýče).

Aby unikl ničujícímu tlaku politické anarchie první rakouské republiky, odjel Broch do tyrolských Alp. Útěkem do velehorské přírody končí zároveň jeho existenciální krize třicátých let, v níž zápasil o smysl svého tvůrčího poslání. V letech 1933-1936 vytvořil první znění tzv. „horského románu“ – protihitlerovskou vizi autority a podřízenosti, ve které se zabývá otázkou vzrůstu diktátorské moci. Dílo zráló téměř dvacet let (s dlouhými přestávkami až do roku 1951) a zachovalo se ve třech verzích. Vyšlo až posmrtně – v roce 1954 rozšířená verze pod názvem *Pokušitel* a v roce 1976 první verze pod názvem *Očarování*. V románu Broch kronikářským stylem líčí masové šílenství v zapadlé alpské vesnici. Na příběhu jednoho roku symbolicky podává pronikavou analýzu fašismu. Přivandrovalý fanatic rozdělí vesnici na dva tábory: slabochy, kteří podlehnou davovému šílenství, a hrstku osob, jimž duch, rozum a srdce pomohou vzdorovat. Strhující děj vrcholí vraždou „horské nevěsty“ provedenou zfanatizovaným davem. Drastičnost je tlumena básnickými evokacemi horských scenérií. V románu Broch uplatnil své poznatky ze studia psychologie mas.

Povídku *Vergilův návrat* (1935) napsal Broch pro vídeňský rozhlas, který ho požádal o příspěvek k tématu „Literatura na konci jedné kultury“. V povídce jsou předznamenány základní platónské myšlenky pozdějšího románu *Smrt Vergilova*. Tváří v tvář skutečnosti „zlého světa“ je nutno obětovat nejen umění, ale i celého člověka, jeho osobnost a jeho život. V knize se praví: „*Co se děje jen kvůli kráse, není nic a je hodno zatracení*“.

Po anexi Rakouska ke Třetí říši byl Broch pro svou literární činnost (jeho díla byla v Třetí říši zakázána) a pro svůj židovský původ ve smrtelném ohrožení. V březnu roku 1938 byl zatčen gestapem v Altaussee. Očekával trest smrti, ale díky osobním intervencím Jamese Joyce, Thomase Manna a Alberta Einsteina získal povolení opustit Rakousko. Po propuštění z vězení Broch odcestoval nejprve do Velké Británie a v říjnu 1938 do Spojených států. Zde v horečné práci dokončoval básnická díla s úmyslem

věnovat se výlučně studiu psychologie davů. Jeho život se stal v podstatě „pracovním procesem“, jak to sám nazval. Emigrace a válka (jeho matka zahynula v koncentračním táboře v Terezíně v prosinci roku 1942) zanechaly hluboké stopy v Brochově životě a díle. Broch chápal emigraci jako mocný impuls k „hledání nekonečna a věčnosti“, „jednoty humanity, spravedlnosti a religiozity“. Víc než radikální změna prostředí na něho zapůsobila lhostejnost západního světa k politickému vývoji ve střední Evropě. V letech 1941-1948 žil Broch v Princetonu. Téměř celý volný čas věnoval obětavé pomoci emigrantům. Americké státní občanství získal v lednu roku 1944.

V roce 1945 vychází v New Yorku *Smrt Vergilova*, která je považována za Brochův největší, tzv. lyrický román. Dílo vychází téměř zároveň anglicky a německy. První přípravné práce pocházejí však už z roku 1938. Román přibližuje posledních 18 hodin ze života umírajícího římského básníka Vergilia. Ve vnitřním monologu se odvíjejí vzpomínky, proplétají se reálné výjevy a vize o budoucnosti. Básník poznává neřešitelný rozpor umělce. Ačkoliv umění přináší opojení a krásu, udupává lidskou činnost. Jeho básně proto nemohou přispět k překonání lidského utrpení. Umírajícímu se vybavují rozhovory s přáteli. Uvědomuje si nedokonalost eposu Aeneis a chce ho zničit, ale až před tváří smrti začíná chápat věčné souvislosti. V závěti žádá svobodu pro své otroky a zanechává dílo císaři Augustovi. Má ho šířit jako výraz nedokonalosti a současně velikosti lidské duše. Vize Vergilia o zániku kosmu jsou vyjádřením Brochovy nejistoty a pochybnosti o hodnotách světa poznamenaného hrůzami fašismu. Dílo je napsané rytmicky členěnou prózou a obsahuje téměř sto míst z Vergiliových básní, které většinou plynule zapadají do vyprávění. Jeho čtyři části jsou pojmenované podle čtyř živlů antického kosmu: Voda, Oheň, Země, Éter.

Broch proslul svou korespondencí s předními evropskými intelektuály, např. s Albertem Einsteinem, Thomasem Mannem, Pavlem Eisnerem, Hannah Arendtovou. Byl přesvědčen, že korespondence je svébytný literární a filozofický žánr, a jeho dopisy dosáhly vysoké stylistické a duchovní úrovně. V dopisech vyjadřoval také své politické názory. Řada dopisů byla po jeho smrti vydána knižně. Žádná z těchto písemně vedených politických debat však nebyla vedena tak zevrubně a kontroverzně jako korespondence o Německu, kterou udržoval s Volkmarem von Zühlsdorf, asistentem prince Huberta zu Löwenstein, v prvních letech bezprostředně po 2. světové válce, v době mezi koncem Třetí říše a etablováním obou následnických německých států.

Dopisy o Německu (1945-1949) jsou německou poválečnou historií ve formě literární korespondence. Broch se zde vyrovnává s politickými událostmi oné doby. V dopisu z 9. 8. 1945 píše: „Ze všeho, co jsem v hitlerovském Německu zažil, bylo nejstrašnější zhnusení člověkem a jeho zatvrzelostí; nic není pravdivějšího než obraz ‚rdousivého‘ hnusu a nic není rdousivějšího než pohled na lidskou nízkost.“

V roce 1949 vychází román *Die Schuldlosen (Nevinní)*, který líčí nezodpovědnou lhostejnost a morální úpadek jako nejvlastnější vinu „nevinné“ generace mezi dvěma světovými válkami. V románu spojil pět povídek z raného období *Náměsíčníků* se šesti novými (*Příběh o hlase, Balada o včelaři, Vyprávění služky Zerliny, Čtyři projevy profesora Zachariáše, Balada o kuplířce, Koupená matka*) a začlenil je do lyrického rámce tzv. „hlasů“, ozývajících se ve třech intervalech vždy po deseti letech (1913, 1923, 1933).

Významnou součástí Brochovy tvorby jsou eseje, kritické studie a články, ve kterých se zabývá kulturní krizí současného světa, rozpadem hodnot (i na poli filozofie umění), mýtem, psychologií mas, literární teorií a kritikou, teorií poznání, politickými tématy atd. Mezi tato díla patří např. *Logika rozpadlého světa* (1931), *Život bez platónské ideje* (1932), *Myšlenky k problému poznání v hudbě* (1934), *Jednota vědeckého a básnického poznání* (1935), *Teoretické a hodnotící poznámky k psychoanalýze* (1936), *James Joyce a současnost* (1936), *Diktatura humanity v totální demokracii* (1942-44), *Mýtické dědictví poezie* (1945), *O strategickém imperialismu* (1946), *O stylu mýtického věku* (1947), *Politika – souhrn* (1951), *Hoffmannsthal a jeho doba* (1951), *Systém jako zvládnutí světa* (z pozůstalosti), *O syntaktických a kognitivních jednotkách* (z pozůstalosti), *Nástin teorie jevů davového šílenství* (z pozůstalosti).

V roce 1949 se Hermann Broch stěhuje do New Haven v Connecticutu a v prosinci téhož roku se žení s Annemarie Meier-Graefe. Roku 1950 je jmenován mimořádným profesorem německé literatury na univerzitě v Yale a je navržen na Nobelovu cenu za literaturu. Intenzivně pracuje na třetí verzi „horského románu“ a na vědeckém díle o psychologii mas. Umírá na srdeční mrtvici z vyčerpání 31. května 1951 ve svém bytě v New Haven, krátce před plánovaným návratem do Evropy. Je pohřben na venkovském hřbitově v Killingworthu v Connecticutu.